

Themadag Meeuwen en sterns

Op zaterdag 3 april 1993 hield de NOU in samenwerking met de Nederlandse Zeevogelgroep een themadag in het Nationaal Natuurhistorisch Museum in Leiden. De lezingen waren gegroepeerd rond het thema: "Meeuwen en sterns in Nederland: broedbiologie en populatieveranderingen."

De Nederlandse Zeevogelgroep (NZG), een sectie van de NOU, is een actieve vereniging die zich bezig houdt met de studie van zee- en kustvogels. Er worden themadagen, speciale weekeinden, excursies en lezingen georganiseerd. Er zijn werkgroepen gevormd voor zeetrek, stookolieslachtoffers, offshore en broedvogels. Minstens vier maal per jaar verschijnt het interessante tijdschrift *Sula*. Leden krijgen bovendien tweemaal per jaar het verslag over de trek van vogels langs de Nederlandse kust toegestuurd. Men kan lid worden door aanmelding bij de secretaris: *Jan Andries van Franeker, De Houtmanstraat 46, 1792 BC Oudeschild (Texel)*. De contributie bedraagt f22,50.

Is de Geelpootmeeuw broedvogel in Nederland?

NORMAN VAN SWELM

Sinds de jaren zeventig is het aantal waarnemingen van Geelpootmeeuwen dan wel op Zilvermeeuwen lijkende meeuwen met gele poten sterk toegenomen. Dat is het geval geweest in België, NW-Frankrijk en Nederland en de laatste jaren ook in Groot-Brittannië. Dankzij de inspanningen van Dirk de Mesel is over de herkomst van de in België vertoevende Geelpootmeeuwen een duidelijk beeld ontstaan. Maar gelden de Belgische bevindingen ook onverkort voor Nederland? Als dat niet zo is, waar komen dan de Nederlandse Geelpootmeeuwen vandaan? Waarom komen ze hierheen? Is er voor alle Geelpootmeeuwen, ongeacht hun herkomst, een gemeenschappelijke oorzaak voor hun aanwezigheid in NW-Europa? Wat komen ze hier doen? Als de Geelpootmeeuw ons land koloniseert of dat poogt te doen, hoe komt deze kolonisatie dan tot stand en heeft deze kans van slagen? Deze en andere vragen houden ons bezig sinds de Geelpootmeeuw tijdens ons werk aan Kleine Mantelmeeuwen ons pad kruiste.

Het belang van visafval voor broedende Zilvermeeuwen en Kleine Mantelmeeuwen op de Nederlandse Waddeneilanden: waarnemingen op zee

KEES CAMPHUYSEN

De afgenomen aantallen en het teruggelopen broedsucces van de Zilvermeeuw op Terschelling werden, naar werd aangenomen, veroorzaakt door interspecifieke competitie met Kleine Mantelmeeuwen achter vissersboten op zee. Het gedrag van deze meeuwen achter trawlers werd echter niet direct bestudeerd en van onderzoek elders in

Europa is bekend dat Kleine Mantelmeeuwen in het algemeen juist de strijd met Zilvermeeuwen achter schepen uit de weg gaan. Om na te gaan of de Kleine Mantelmeeuw de Zilvermeeuw inderdaad heeft verdrongen achter vissersboten werden zicht-waarnemingen van trawlers met zeevogelwolken geanalyseerd. Uit deze waarnemingen kan worden afgeleid dat de Zilvermeeuw in de ondiepe Nederlandse kustwateren de meest talrijke en de meest frequent voorkomende zeevogelsoort is in het kielzog van trawlers. Kleine Mantelmeeuwen kwamen gemiddeld verder uit de kust voor, waarmee ze de zone waar Zilvermeeuwen achter schepen numeriek domineerden zoveel mogelijk vermeden. De Zilvermeeuw werd in de broedtijd tot op 30 km van de dichtstbijzijnde kolonie aangetroffen, de Kleine Mantelmeeuw vloog tot zo'n 65 km van de kolonie. Vermoedelijk hebben de recente beperkende maatregelen voor de visserij (grote trawlers mogen niet meer binnen 12 mijl uit de kust vissen), maar ook de instelling van een verkeersscheidingsstelsel ten noorden van de Waddeneilanden, geleid tot verlaging van de visserij-intensiteit voor de kust. Met name voor de Zilvermeeuwen van Vlieland en Terschelling, waar de scheepvaartroute relatief dicht onder de kust ligt, is daarmee een belangrijk foerageergebied weggefallen. De Kleine Mantelmeeuw, met zijn naar verhouding lange vleugels een betere vlieger dan de Zilvermeeuw, is beter in staat om de verder in zee gelegen visgronden en vissersvloten te bereiken.

Nieuwe broedgebieden van meeuwen in Nederland

AREND J. VAN DIJK

Meeuwen broeden overwegend in kolonies langs onze kust, in de duinen en op kwelders. De Kokmeeuw vormt hierop een uitzondering, want die zitten ook veel in water- en moerasgebieden in het binnenland. In deze "traditionele" verspreiding is de afgelopen tien jaren veel veranderd. De Zilver-, Kleine Mantel- en Stormmeeuw broeden nog wel in de kuststreek maar grote delen van de Hollandse duinen zijn verlaten. Er heeft zich een verschuiving voorgedaan naar nieuwe broedgebieden langs de kust en naar terreinen tientallen kilometers landinwaarts. Alternatieve broedplaatsen zijn vooral daken van gebouwen in stedelijk, industrieel en havengebied in o.a. IJmuiden, Alkmaar, Leiden en Haarlem. Verder zijn broedgebieden gemeld in bollen- en graslandpercelen, op sluisdeuren, dukdalven en op een hijskraan. Het verdwijnen van meeuwenkolonies uit de duinen wordt in verband gebracht met de vos die de afgelopen vijftien jaar zijn areaal in het duingebied flink heeft uitgebreid. Door geregelde predatie van eieren en jongen kwamen nauwelijks meer meeuwenjongen groot. Op de nieuwe broedplaatsen zijn de eieren en jongen van meeuwen voor vossen in het algemeen niet bereikbaar of moeilijk op te sporen. Kolonies op de Waddeneilanden en in het Deltagebied zijn (tot

duverre) gevrijwaard van vossen en de verspreiding is daar in grote lijnen ongewijzigd gebleven.

Er is echter meer aan de hand dan predatie door vossen. De jarenlange toename van Zilvermeeuwen op de Waddeneilanden is na 1985 gestopt, omdat deze soort steeds meer concurrentie kreeg van de Kleine Mantelmeeuw. Op de binnenlandse zandgronden is de groei van de Kokmeeuw al eerder gestopt. Er is sprake van flinke afname en grote gebieden zijn inmiddels verlaten. De oorzaken van deze veranderingen zijn vooralsnog onduidelijk. Discussies over meeuwen en te nemen maatregelen in verband met overlast en predatie komen meer en meer in een ander daglicht te staan. Menigmaal is de term "meeuwenplaag" als het ware ingeruild voor "vossenplaag".

Dwergsterns en broedsucces

RENÉ BEIJERSBERGEN

Dwergsterns krijgen weinig aandacht van beleidsmakers, onderzoekers en beheerders in vergelijking met andere soorten sterns. Dat is geen goede ontwikkeling en ze draagt bij aan de penibele situatie waarin deze soort zich thans bevindt. In Zeeland wordt deze gang van zaken gecamoufleerd door het tijdelijk aanwezig zijn van broeden-foerageergebieden als gevolg van activiteiten die samenhangen met de bouw van dammen en dijken. Mede daardoor is de stand de afgelopen dertig jaar omhoog gekrabbeld tot de huidige 350 paren (inclusief Zeebrugge). Dit lijkt dan ook meteen het plafond in de aantalsontwikkeling te zijn. Bestaande habitats zijn het pionierstadium inmiddels gepasseerd en nieuwe komen er (nog) niet bij.

Op de Hooge Platen in de Westerschelde is vanaf 1978 een beheer gevoerd – en nog eigenlijk – dat gunstig is geweest voor het broedsucces en de aantalsontwikkeling. Vanaf 1985 is het onderzoek naar de factoren die het broedsucces beïnvloeden geïntensiveerd. Daaruit kwamen drie zaken naar voren. Ten eerste is het natuurlijk duidelijk dat inundatie van de broedplaats in het puntje van het broedseizoen niet bevorderlijk is. Een tweede factor is de in sommige jaren hevige predatie van Kokmeeuwen. Dit fenomeen is weer deels terug te voeren op de habitatontwikkeling en de daarmee gepaard gaande geleidelijke toename van Visdieven, die de Kokmeeuwen de weg wijzen. Instandhouding van het pionierhabitat is essentieel en de elementen moeten vrij spel houden. We moeten niet benauwd kijken als de broedplaats eens in de vier jaren overspoelt en het broedresultaat nul is. De sterns zullen er het volgend jaar weer zijn en het is de enige remedie om de broedplaats vrij van (meerjarige) vegetatie te houden.

De derde factor is wellicht van overheersende invloed: de beschikbaarheid van voedsel. Dwergsterns eten vis, te weten de haringachtigen sprong en haring en van de zandspijering alleen de jaarklasse nul. Tot en met eind mei is schraalhans keukenmeester en vangen de adulten alleen zandspijering. Daarna wordt het beter. Begin juni komen de vettere haringachtigen de Westerschelde binnen; net als de rest van het kustgebied is het estuarium kraamkamer van deze soorten. Rond de tiende juni worden de kuikens geboren die aanvankelijk hoofdzakelijk gevoerd worden met zandspijering.

De beschikbaarheid van voedsel is sterk afhankelijk van de elementen. Bij sterke stroming heeft de zandspie-

ring de vervelende eigenschap zich in te graven en daarbij buiten bereik van de Dwergsterns te blijven. Wat de haringachtigen doen is niet echt duidelijk, maar het lijkt er op dat ze bij hoge stroomsnelheden niet langer tegen de stroom opzwellen maar zich passief met de eb laten meevoeren naar het mondingsgebied, buiten de actieradius van de Dwergsterns. Het is uiterst treurig om te zien dat daags na een storm de niet verdrinken kuikens weinig voedsel krijgen omdat de ouders zich suf zoeken naar de visscholen. Daarmee is dan meteen gezegd dat er een samenhang is tussen predatie, inundatie en voedselaanbod. Hoge stroomsnelheden ontstaan bij springvloed en/of storm en verhogen de kans op inundaties, het voedselaanbod verkleint en als gevolg daarvan zijn de ouders langer op zoek naar voedsel. De kuikens worden hierdoor langer alleen gelaten, waarmee de kans op predatie toeneemt, vooral als het broedhabitat niet meer helemaal optimaal is.

Het is een goede ontwikkeling dat in het Beleidsplan Westerschelde te lezen is dat in het gebied van de Hooge Platen de natuurfunctie prioriteit krijgt en dat op termijn de baggerwerken en andere bodemberoerende en stroomsnelheidsverhogende activiteiten tot het verleden gaan behoren. Maar ook dan zullen we nog alle zeilen bij moeten zetten als we willen dat de in Afrika overwinterende sterns dit land van stranden, wadden en zeearmen tot hun reisdoel gaan bestemmen.

Effecten van chemische verontreiniging: kijken sterns in Nederland ook nu nog over de rand van de afgrond?

SJOERD DIRKSEN

De massale sterfte en de daarop volgende populatieafname van Grote Sterns in de Nederlandse Waddenzee liggen bij velen nog vers in het geheugen. Toch beslaat de geschiedenis van negatieve effecten van chemische verontreiniging op sterns en andere vogelsoorten in Nederland al meer dan 30 jaar. Veel is er in die tijd veranderd: allerlei andere stoffen zijn en worden geloosd, maar ook wordt veel moeite gedaan om het water en de waterbodem schoner te krijgen. Tegelijk heeft het biologisch en chemisch onderzoek zich snel ontwikkeld. Met sterns als leidraad zal aan de hand van literatuur en eigen onderzoek geprobeerd worden een tussenbalans op te maken.

Onderzoek dat in het verleden in Nederland is verricht aan verontreinigingseffecten op sterns wordt kort besproken. Daarna wordt stilgestaan bij een recent project waarin geïntegreerd veld- en laboratoriumonderzoek is uitgevoerd aan effecten van PCB's en verwante stoffen op de voortplanting van Visdieven. Met name de integratie van zeer verschillende onderzoeksdisciplines is in dit soort projecten van belang. Dit wordt aan de hand van de verkregen gegevens en een onderzoek aan Aalscholvers verduidelijkt. Tenslotte worden de risico's van chemische verontreiniging voor sterns in verschillende gebieden in Nederland op dit moment besproken. Dit is onder andere mogelijk door het recente onderzoek te vergelijken met onderzoek aan andere soorten in Nederland en in de *Great Lakes* (Noord-Amerika, met Reuzensterren en Forster's Sterns). Gaat alles echt goed, nu er sprake is van een populatiegroei en we geen kolonies massaal zien mislukken als gevolg van chemische verontreiniging?

Aan de hand van resultaten van onderzoek in met

name Noord-Amerika wordt tenslotte ingegaan op de verschillen tussen sterns en meeuwen. Meeuwen lijken minder gevoelig voor verontreinigingseffecten. Is dit een gevolg van verschillen in voedselkeus of zijn er ook andere factoren van belang?

Waar zijn de Stormmeeuwen van Schoorl gebleven?

KEES WOUTERSEN

In de duinen van Schoorl werden in 1931 voor het eerst broedende Stormmeeuwen gevonden. Een gestage aantolstoename resulteerde in een grote kolonie met een maximum van 5900 paar halverwege de jaren tachtig, ruim de helft van de Nederlandse populatie. Nadat in 1981 voor het eerst predatie door de vos was geconstateerd, zijn er na 1985 vrijwel geen jongen meer grootgebracht. Hoewel ze het broedseizoen steeds zonder succes moesten afsluiten, bleven de Stormmeeuwen toch ieder jaar terugkomen. Pas in 1992 werden er voor het eerst op grotere schaal andere broedplaatsen opgezocht. De vraag is nu of er in de kop van Noord-Holland nog ruimte is voor een levensvatbare populatie Stormmeeuwen. Hoeveel van de Schoorlse Stormmeeuwen zijn er eigenlijk nog in leven? Zijn er alternatieve broedplaatsen voor handen en is de Stormmeeuw in staat deze met succes te bezetten of is hij te veel gebonden aan zijn eigen stek in de duinen? Met behulp van terugmeldingen van in Schoorl als jong geringde Stormmeeuwen wordt gekeken naar sterfte en plaatstrouw. Van de broedpopulatie in 1985 is nu nog slechts een derde in leven. Als er niet snel een goed alternatief wordt gevonden is het te laat. Een vergelijking van de populatie van de Stormmeeuw in de kop van Noord-Holland in 1985 met die in 1992 laat zien dat er in deze periode geen grote emigratie of immigratie heeft plaatsgevonden.

Een kwart van de in Schoorl geringde vogels is in het broedseizoen op meer dan 20 kilometer van de ringplaats teruggemeld, wat er op duidt dat deze vogelsoort zich zonder veel problemen ver van de geboorteplaats kan

vestigen. In 1992 broedde 16% op niet traditionele plaatsen zoals weilanden en industrieterreinen op minder dan 20 kilometer van traditionele plaatsen. Waarom zijn ze niet eerder verhuisd? Het broedsucces op deze nieuwe plaatsen is sterk wisselend. Ook zijn er ruim 1000 paar uitgeweken naar het terrein van het ECN te Petten, waar een hek de vossen weet tegen te houden.

Na zeven jaar van mislukte broedsels lijkt de Stormmeeuw alternatieven gevonden te hebben die geheel anders kunnen zijn dan een beschermd duingebied en waar de aanwezigheid van de mens zeer nabij is. De vraag is nu of de Stormmeeuw voldoende alternatieve plaatsen vindt en of hij daar voldoende jongen grootbrengt om in de kop van Noord-Holland te overleven. Tolerantie van de mens ten opzichte van de zich opdringende natuur kon wel eens de belangrijkste factor tot falen of succes zijn.

De teloorgang van een meeuwenkolonie: een culturele evolutie

RENÉ WANDERS

Wie de juichende roep van een Zilvermeeuw hoort, denkt onvermijdelijk aan zee, blanke duintoppen en wuivende helm. Het is dan ook moeilijk te geloven dat Zilvermeeuwen eigenlijk helemaal niet thuis horen in het duin en in feite een soort exoten zijn, net als Turkse Tortels en Kleine Zilverreigers. Hun gebied van herkomst wordt gevormd door Canada en een deel van de Verenigde Staten. Daar broedden zij in kolonies op rotsige kusten of solitair op eilandjes in grote meren. Heel lang geleden hebben zij ook NW-Europa bevolkt, alwaar zij kolonies vormden langs rotsige kusten. Pas heel recent zijn zij flink in aantal toegenomen waarbij zij ook duingebieden uitkozen om er te gaan broeden. De duinheuvels vatten zij op als een soort surrogaatrotsen. De recente toename van de Zilvermeeuw loopt parallel met de toenemende neiging van deze soort om door mensen weggegooid afval te consumeren. Hierdoor wordt met name in de winter de overlevingskans van subadulte meeuwen aanzienlijk ver-

Stormmeeuwen, 30 april 1986, Texel (Bert Bos).
Common Gulls *Larus canus*.

hoogd. De kolonies in de duinen groeiden dan ook exponentieel. In Meijendel broedden begin jaren tachtig zo'n 6000 paren Zilvermeeuwen. Ook de Kleine Mantelmeeuw werd uiteindelijk afvaletter en dus cultuurvolger en sindsdien nam het aantal broedparen in de duinen net als bij de Zilvermeeuw exponentieel toe, tot er bijna 3000 paar broedden in Meijendel.

Begin jaren tachtig vestigde zich de vos in Meijendel. Vossen verstonden eveneens goed de kunst om te profiteren van menselijk afval en werden in feite ook cultuurvolgers. Ook voor deze soort geldt dat subadulte dieren, die anders door gebrek aan geschikte territoria zouden sterven in de winter, nu in de randgemeenten van het duin azen op menselijk afval en zo op onnatuurlijke wijze overleven. In het voorjaar, wanneer het voedselaanbod in het duin erg hoog is, vestigen zij zich dan weer in het duin. Op deze wijze is de vossenpopulatie in het duin onnatuurlijk groot geworden. Dit is de meeuwen noodlottig geworden. In 1985 werd 40% van alle jongen en eieren gepredeerd, in 1987 90% en in 1988 100%. Gedwongen door een zo laag broedsucces gaven daarop de meeuwen hun broedplaatsen op en verhuisden naar elders. In Meijendel klinkt niet langer het gejuich van meeuwen, maar het

schorre geblaf van vossen. De sterkste cultuurvolger heeft de zwakkere verdreven, een soort culturele evolutie.

Adressen sprekers

Norman D. van Swelm, Stichting Ornithologisch Station Voorne, Schepenenweg 26 3233 CL Oostvoorne

Kees (C. J.) Camphuysen, NIOZ, postbus 59, 1790 AB Den Burg (Texel)

Arend J. van Dijk, Sovon, Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen

René Beijersbergen, J. F. de Millianostraat 28, 4511 HN Breskens

Sjoerd Dirksen, Smaragdplein 3, 3523 EA Utrecht

Kees Woutersen, Moraviëstraat 10, 1827 ED Alkmaar

René Wanders, Boekhorstlaan 9, 2215 AX Voorhout